

CIHANGİROĞLU İBRAHİM BEY'İN 93 HARBİ'NDEN KURTULUŞ SAVAŞI'NA KADAR KARS VE ÇEVRESİNDEKİ TEŞKİLATLANMADA OYNADIĞI ROL

Murat KÜÇÜKUĞURLU *

Aydınogulları sülalesinden gelen Mehmet Bey'in oğlu olan Cihangiroğlu İbrahim Bey (1874-1948), Kars ve çevresinde gerek Ruslara, gerek Ermenilere karşı yürütülen Milli Mücadele'de önemli bir rol oynamış, çeşitli milli teşekküllerin kurulmasında en ön safta yer almış ve bu uğurda birçok zorluğa katlanmış bir şahsiyettir.

Cihangiroğlu İbrahim Bey 1874 yılında Gümrü'de dünyaya gelmiş ve 8-9 yaşlarında ailesiyle birlikte Kars'a göçmüştür. Burada, medrese tahsili gördüğü gibi, şehir mektebinde üç yıl Rusça eğitimi almıştır.

Cihangiroğlu İbrahim Bey'in milli bilince ulaşması ve Türklerin meselelerine ilgi duymaya başlaması, daha çocuk yaşlarında başlamıştır. Bu bilincin meydana gelmesinde en önemli etken; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kars ve çevresinin Ruslara teslim edilmesidir. İbrahim Bey, kardeşleri Aziz, Aydın ve Hasan Beylerle birlikte, gençlik yıllarından itibaren, şehirde Rus ve Ermenilere karşı kurulmuş olan cemiyetlerde açık ve gizli faaliyetlerde bulunmuştur.¹

Cihangiroğlu İbrahim Bey ve kardeşlerinin Türkçülük yolundaki faaliyetleri Rusların gözünden kaçmamış, kendisi Kars'taki Gümrü Kazak Süvari Alayı'nda Kazak Subay Adayı iken, üç arkadaşıyla birlikte sürgüne gönderilmiştir.²

Altı ay sürgün hayatı yaşadıkdan sonra Kars'a dönen İbrahim Bey, yeni görevi olan Göle Orman Muhafaza Memurluğu sırasında da, gizli faaliyetlerini devam ettirmiş, Kafkasya'nın değişik yerlerinden gelen gazete ve evrakların Erzurum'a nakledilmesini sağlamıştır.

Cihangiroğlu İbrahim Bey'in aktif olarak faaliyetlerine katıldığı cemiyetler şunlardır: Panislamizm ve Pantürkizm Cemiyetleri, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Dıfai

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

¹ Fahrettin ERDOĞAN, **Türk Ellerinde Hatıralarım**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s.25-26; Samet AĞAOĞLU, **Babamın Arkadaşları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.179.

² Fahrettin KIRZIOĞLU, "Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler", **Bellekten**, XLVIII/189-190, (Ocak-Nisan 1984), s. 17-18.

Partisi, Neşri Maarif Cemiyeti, İttihat ve Terakki Partisi ve Teşkilatı Mahsusa. Cihangiroğlu İbrahim Bey, bu cemiyetlerin birkaçının Kars şubesinin açılmasında gayret sarfettiği gibi, özellikle İttihat ve Terakki Partisi ve Teşkilatı Mahsusa'nın emri altında birçok faaliyette bulunmuştur. Örneğin; İran İnkılabı'nda, Balkan ve I. Dünya Savaşlarında, Teşkilatı Mahsusa'nın emrinde gönüllü atlı olarak hizmet vermiştir.³

Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Kars ve çevresindeki Milli Mücadelede daha aktif bir rol oynaması, Kars'ın 1918'de Rus işgalinden kurtulması sonrasında, bölgenin emperyalist güçlerin mücadele sahası haline gelmesi ve Ermeni zulümlerinin artması sırasında gerçekleşti. Kars ve çevresinin yeniden Türk idaresine geçtiği 1918 yılı ilkbaharında Cihangiroğlu İbrahim Bey, I. Dünya Savaşı'nda gönüllü olarak görev yaptığı İran Cephesi'nden İstanbul'a dönmüş, Edirne'ye giderek ailesiyle buluşmuştu.⁴ "Fahri Alay Kumandanı" olarak Kars'taki IX. Ordu'nun emrine verildince, Mayıs 1918 sonlarında ailesiyle birlikte İstanbul'dan ayrıldı.⁵ Cihangiroğlu İbrahim Bey'in yanında Alman Sefirliğine ait olan önemli evraklar bulunuyordu.⁶

Cihangiroğlu İbrahim Bey'in yeni görevi, bölgedeki Milli teşkilatlanmayı ayakta tutmaktı. Samet Ağaoğlu, İbrahim Bey'in Kars'a gelerek, buradaki milli teşkilatlanmanın başına geçmesi hakkında şunları söylemektedir:

"İmparatorluk mağlup oldu. Bütün cepheleerde en yüksek kahramanlıklarla doğuşe doğuşe yıkıldı. Büyük Türklük idealinin harabesi karşısında kalbi derin bir ıstırapla dolu, Türk ordusu tarafından kısa bir müddet için geri alınmış Kars'a geldi. Şimdi onu Türk tarihinin çok ehemmiyetli bir devresinde, çok ağır bir fırtına bekliyordu. Mondros Mütarekesi'ne göre Osmanlı Orduları eski Türk-Rus hududuna çekileceklerdi. Bu bütün Kars ve civarını, Türk ve Müslüman halkını her tehlikeden önce Ermeni işgaline, hatta katliamına açık bırakıyordu. Derhal teşkilât kurmak, icap ederse yeni bir Türk Devleti'nin temelini atarak müdafaa tedbirleri almak lazımdı. O, aksini düşünecek adam değildi. Ölüncüye kadar dövüşecek, son damla kanı akmadan vahşetin ve ihtirasın seline vatan topraklarını kapıtmayacaktı..."⁷

³ Fahrettin Kızıoğlu Cihangiroğlu İbrahim Bey için "İttihatçıların bir ajanı" ifadesini kullanırken, Eric Jan Zürcher, ondan "İttihat ve Terakki Cemiyeti Lideri" olarak bahsetmektedir. (KIRZIOĞLU, "Milli Mücadele'de İlk Kurşun Nerede Atılmıştır", *Kars Gazetesi*, Yıl: 19, Sayı: 1637, 19 Haziran 1948, s.1; Erik Jan ZÜRCHER, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev: Nüzhet Salıhoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.135.)

⁴ Cihangiroğlu İbrahim Bey, Balkan Savaşları'na katıldıktan sonra, Edirne'de İsmekli Yüzbaşı Koyunbabaoğlu Şükrü Bey'in kızı Melek Hanım ile evlenmişti. (KIRZIOĞLU, "Cihangiroğlu İbrahim Aydın...", s.122-123). Bu, Cihangiroğlu İbrahim Bey'in ikinci evliliğidir. İbrahim Bey'in ilk eşi Ziyet Hanım, İskender Bey (Aküzüm)'in kız kardeşidir. (Cemender ARSLANOĞLU, *Kars Milli-İslam Şurası (5.11.1918-17.1.1919) ve Cenûbügarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi (18 Ocak-13 Nisan 1919)*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 1986, s.208.)

⁵ KIRZIOĞLU, "Cihangiroğlu İbrahim Aydın...", s.124.

⁶ S. Esin DAYI, *Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Kültür İğitim Vakfı Yayınevi, Fırzurum, 1997, s. 90.

⁷ AĞAOĞLU, *Babamın Arkadaşları*, s.180.

Kars'a gelir gelmez IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ile görüşen Cihangiroğlu İbrahim Bey, Şevki Paşa tarafından Haziran 1918 ortalarında Şüregel Kaymakamlığı'na tayin edildi. Türk Ordusu, bölgenin idaresini yeni eline aldığı için mülki teşkilat tamamlanamamıştı. Halkın sevgi ve taktirini kazanmış olan kişiler değişik mülki görevlere getirilerek, bu boşluk doldurulmaya çalışılıyordu.⁸

Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Şüregel Kaymakamlığı'na tayin edilmesindeki özel amaçlardan birisi; Arpaçay solunda kalıp Ermenistan'a bırakılan topraklardaki Türklerin Anavatan'a geçmesini organize etmektir. Yapılan çalışmalar sonucunda, Gümrü ve Erivan bölgesinde bulunan Türkler, bölgeyi terk ederek Kars'a yerleşmeye başladılar.⁹

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, Elviye-i Selase'de yaşayan Türkler için yeni bir endişe ve korku dönemi başlattı. Mütarekenin imzalanmasından önce Elviye-i Selase dışındaki Kafkasya topraklarını Osmanlı Hükümeti'nin emri ile boşaltmış olan Türk birlikleri, özellikle Kars ve çevresinde yığılmaya başlamıştı. Fakat Kars'ta kuvvetli Türk birliklerinin bulunmasını kendileri için tehlikeli gören İtilaf Devletleri, mütarekenin 11. Maddesinde belirtilen gerekli incelemeleri yapmaya gerek duymaksızın, 11 Kasım 1918'de verdikleri ek bir notayla, Türk Ordusunun Elviye-i Selase'yi de boşaltmasını istediler. Bu arada bir İngiliz heyeti Kars'a gelmişti.¹⁰

IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa, yaptığı birkaç teşebbüsten bir sonuç alamayınca, karargahını 13 Ocak 1919'da Kars'tan Erzurum'a nakdetti. İngilizler, Türk Ordusunun bölgeden tam olarak çekilmesini beklememiş, 26 Aralık 1918'de Kars ve Ardahan'ı işgal etmişlerdi.¹¹

Türk Ordusunun geri çekilmesiyle birlikte bölgenin tekrar Gürcü ve Ermeni işgaline uğramayacağını anlayan Türk halkı, Wilson Prensipleri'ne dayanarak Millî Şuralar oluşturmaya başladılar.¹² Cihangiroğlu İbrahim Bey, o dönemdeki bölgenin vaziyetini ve şura hareketini şu şekilde anlatmaktadır:

⁸ KIRZIOĞLU, "Cenubi-Garbi Kafkas Cumhuriyeti (Kars Millî Şûra Hükümeti)", *Türk Kültürü*, Yıl:VI, Sayı:72 (Ekim, 1968), s.955.

⁹ KIRZIOĞLU, "Cihangiroğlu İbrahim Aydın....", s.124; Bu bölgelerdeki Ermeni zulmünden kaçarak Kars'a gelen Türklerin sayısı, 1919 yılında 25 000'i bulmuştu. (Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çeviten: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s.248)

¹⁰ Utkan KOCATÜRK, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, 1918-1938, TTK, Ankara, 1988, s.7; DAYI, *Elviye-i Selâse'de .....*, s.43.

¹¹ Tefik BİYİKLİOĞLU, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, TTK, Ankara, 1959, s.10; Serpil SÜRMEJİ, "Türkiye Gürcistan İlişkileri (1918-1921)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1997, s.318

¹² Alfred RAWLINSON, *Adventures in the Near East, 1918-1922*, New York, Dodd, Mead and Company, 1924, s.151-152; Ahmet Fender GÖKDEMİR, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti*, TKALİ Yayınları, Ankara, 1989, s.63.

“Sene 1334 (1918) sonları. Türk Ordusu, Azerbaycan ve Kafkasya’yı terk ederek geri çekilmektedir. Bu ordunun başında merhum Yakup Şevki Paşa vardır. Halen Cumhuriyet Hükümeti’nin İçişleri Bakanı Hilmi Uran, Kars Mutasarrıfı’dır. Ben ise, hem Azerbaycan Süvari Alay Kumandanı ve aynı zamanda Arpaçay Kaymakamı bulunmaktayım. Ordunun çekildiği sıralarda, siyasi idare namına herhangi bir kuvvet mevcut değildir. Vaziyetin vehâmetini idrâk eden Kars, Artvin, Batum, Nahçıvan, Kamerli, Ahılkelek, Ahıska vatanperverlerinin ileri gelenleri, bu vaziyet karşısında çareler aramaya koyuldular. Ve halas çaresini birlikte buldular. Zira İngilizler, bu mntıkayı da içine almak üzere, müstakil bir Ermeni hükümeti teşkilini kararlaştırmışlardı”¹³

Türk halkı tarafından kurulan şuraların en önemlisi, 5 Kasım 1918’de kurulmuş olan Kars İslam Şurası idi. Piroğlu Fahrettin (Erdoğan) Bey başkanlığında Kağzımanlı Ali Rıza, Sarıhaliloğlu Muhlis, Mamiloğlu Tevhidüddin ve Kepenckçi Emin Ağa gibi vatanseverler tarafından kurulan bu şura, IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ve Kars Mutasarrıfı Hilmi (Uran) Bey’in büyük yardımlarını görmüştü.¹⁴

Kars İslam Şurası 15 Ocak 1918’de I. Kars Kongresi’ni toplayarak, 8 kişiden oluşan bir muvakkat heyet oluşturdu. Kars İslam Şurası Merkezi Umumi reisliğine Kepenckçi Emin Ağa, yardımcılığına Piroğlu Fahrettin getirildi.¹⁵

70 kişinin katılımıyla düzenlenen II. Kars Kongresi, 30 Kasım-2 Aralık 1918 tarihleri arasında yapıldı. Kongrenin çalışmaları sonucunda, Kars Milli İslam Şurası Hükümeti kuruldu. Şüregel Kaymakamı ve Fahri Alay Kumandanı olan Cihangiroğlu İbrahim Bey, oybirliği ile hükümet başkanlığına getirildi.¹⁶

II. Kars Kongresi’nde, Aras Türk Hükümeti ve Batum Milli Şurası gibi geçici hükümet ve şuralar, Kars Milli Şurası bünyesi altında birleştirildi. 8 kişilik Muvakkat Heyet’in üye sayısı 8’den 12’ye yükseltildi.¹⁷

Fahrettin Kırzioğlu’na göre; Cihangiroğlu İbrahim Bey’in Hükümet Başkanı seçilmesinde, onun ittihatçı kişiliği ve yaptığı hizmetlerin önemli bir rolü olmuştur. Cihangiroğlu İbrahim Bey, Balkan Savaşları’nda, Türk Ordusu’nda gönüllü tabur komutanı olarak hizmet etmiş; I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle, Teşkilatı Mahsusa’nın emrinde Alay Komutanı olarak İraq Cephesine gönderilmiş, Güney Azerbaycan ve İran’da çarpışmalara katılmış; 1918 Mayıs’ında Kars’a dönünce, Şüregel Kaymakamlığı’na tayin edilmiş; nihayet, mülki ve askeri yetkililerin tavsiyeleriyle Milli İslam Şurası’nın başına getirilmiştir.¹⁸

¹³ Cihangiroğlu İbrahim Bey’in Elyazması Hatıratı, Doç. Dr. S. Esin DAYI özel arşivi, s. 3 (arka kısım).

¹⁴ Cevat DURSUNOĞLU, Milli Mücadele’de Erzurum, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1998, s.38.

¹⁵ KIRZIOĞLU, “Cenubu-Garbi ...”, s. 957.

¹⁶ DAYI, Elviye-i Selâse’de ..., s.94.

¹⁷ DAYI, Elviye-i Selâse’de ..., s.94.

¹⁸ KIRZIOĞLU, “Cenubu-Garbi ...”, s.958.

Cihangiroğlu İbrahim Bey, Hükümet Başkanı seçilmesi konusunda şunları söylemektedir:

“...Türk Ordusu Azerbaycan’dan çekildiği sıralarda, yinc Hilmi Uran’ın tensip ve teşviki üzerine, Artvin, Batum, Ardahan, Kars, Nahcivan, Gümrü ve Ordubad hudutları dahilinde “Milli Şûra” ismi altında Türkiye’ye bağlı olarak teşkil edilen hükümet reisliğine seçildim. Böylece, Şark Cephesinde Anadolu’ya bekçi olarak çalıştım”¹⁹

Cihangiroğlu İbrahim Bey, II. Kars Kongresi’nden hemen sonra, kongrede alınan kararları her tarafa duyurmak ve gerekli yerlerde şubeler açmak Nahcivan cephesindeki kuvvetleri Ermenilerle karşı teşkilatlandırmak amacıyla, Nahcivan seyahatı’ne çıktı.²⁰ Bu sırada, Nahcivan bölgesinin ileri gelenleri Kamerli’de toplanarak, 3 Kasım 1918’de Aras Türk Hükümeti’ni kurmuşlar ve Harbiye Nazırlığı’na Cihangiroğlu İbrahim Bey’i getirmişlerdi.²¹

Yardımcısı Kepenekçi Emin Ağa ve Umumi Katip Sami Bey ile birlikte Kars’tan ayrılan Cihangiroğlu İbrahim Bey, önce Kamerli’ye uğrayarak, Aras Türk Hükümeti yetkilileri ile kısa bir görüşme yapmış, daha sonra Nahcivan’a hareket etmiştir. Nahcivan’da, Türk birliklerinin bölgeyi terk edişi hadisesine şahit olduktan sonra, tekrar Kamerli’ye gelmiş ve bölgedeki düzensiz Türk kuvvetlerini teşkilatlandırma işiyle ilgilenmiştir.²²

Bu arada, Mondros Mütarekesi’nden sonraki uygun durumu değerlendirmek isteyen Ermeniler, birkaç cepheден Nahcivan topraklarına saldırmışlar ve Aras Türk Hükümeti yetkililerini zor duruma sokmuşlardı. Hükümetin Harbiye Nazırı olan Cihangiroğlu İbrahim Bey, Ermeniler’in ilerlemesini engellemek amacıyla elinden geleni yaptı: Öncelikle, düzensiz birlikleri teşkilatlandırma yoluna gitti. Sınır bölgelerini gezerek, gerekli tedbirleri aldı. Ermenilerin yalan sözlerine kanarak Aras Türk Hükümeti’ne itaat etmek istemeyen ve Ermenilerin bölgedeki öncülüğünü yapan bazı zengin kişileri ve köyleri ikna edebilmek için görüşmelerde bulundu. Üstün Ermeni birliklerine karşı, Nahcivan bölgesinden yardımcı kuvvetler istedi.

Fakat Cihangiroğlu İbrahim Bey ve diğer hükümet yetkililerinin yaptığı bu çalışmalar bir sonuç vermedi ve Türk Ordusu’nun bölgeden çekilmesini fırsat bilen Ermeniler, Gümrü, Eçmiyadzin ve İğdir bölgelerini, Arpaçay ve Aras kıyılarını Türk sınırının yakınlarna kadar işgal ettiler.²³

Bu durumda Cihangiroğlu İbrahim Bey’in bölgede daha fazla kalması hiçbir anlam ifade etmiyordu. Zaten bölgeye gelmeden birkaç gün önce Kars Milli İslam Şurası

¹⁹ İbrahim Bey Hal tercümesi, TİTE Arşivi, Kutu No:14, Gömlek No:3, Belge No: 4.

²⁰ CİHANGİROĞLU, *Hatırat*, s.3.

²¹ CİHANGİROĞLU, *Hatırat*, s.3.

²² Bu konuda geniş bilgi için bkz. CİHANGİROĞLU, *Hatırat*, s.9; GÖKDEMİR, *Cenüb-i Garbî ...*, s.50.

²³ Sadi KOÇAŞ, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Alınok Matbaası, Ankara, 1967, s.221.

Reisliğine getirilen Cihangiroğlu İbrahim Bey'in bir an önce Kars'a dönmesi ve orada kendisini bekleyen işleri halletmesi gerekiyordu.²⁴

Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Nahçıvan Seyahati, 1918 Aralık ayının son yarısı ile 1919 Ocak ayının ilk haftasını almıştı. Bu seyahat sırasında Cihangiroğlu İbrahim Bey bir hayli yorgun düşmüş ve şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı.²⁵

Kars'a döndükten sonra, hemen çalışmalara başlayan Cihangiroğlu İbrahim Bey, 7-9 Ocak 1919 tarihleri arasında, II. Ardahan Kongresi'ne katıldı. Bu kongrede alınan kararların en önemlisi "Cenubigarbi Kafkas İlükümeti Muvakkata-i Milliyesi'nin kurulmasını sağlamak üzere büyük bir kongrenin yapılması idi. Ayrıca; Ermeni ve Gürcülere karşı düzenli birliklerin kurulması; Albayrak, Sadayı Millet ve İstikbal gibi gazeteler vasıtasıyla gerekli propagandanın yapılması; mevcut silahların İngilizlere teslim edilmemesi kararlaştırıldı.²⁶

II. Ardahan Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda, Batum'dan Nahçıvan'a kadar tüm Elviye-i Selase'den gelen 131 temsilcinin katılımıyla 17-18 Ocak 1919'da Büyük Kars Kongresi yapıldı. Bu kongrenin amacı, bölgeyi Ermenilere teslim edilmek kontrolleri altında tutmaya çalışan İngilizlere karşı teşkilatlı bir halk hükümeti kurmaktır. Bu doğrultuda, Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkac-i Milliyesi kurularak, başkanlığına Cihangiroğlu İbrahim Bey getirildi.²⁷ Ayrıca, 18 maddelik Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul edildi. Bu kanunda, bir hükümet için gerekli olan, bayrak, sınırlar ve dil gibi unsurlar teker teker ele alınmıştı.²⁸

Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkac-i Milliyesi'nin kurulması ve Cihangiroğlu İbrahim Bey'in başkan seçilmesinden sonra, çalışmalara hız verildi. İlk önce, hükümetin askeri, idari ve mali alandaki sıkıntıları giderilmeye çalışıldı. Cihangiroğlu İbrahim Bey, gerekli yerlere mutasarrıf, kaymakam ve müdürler tayin etti.²⁹ Daha sonra, askeri alandaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla, Osmanlı Hükümeti'nden 7 milyon borç para, silah ve cephane istendi.³⁰ Yapılan çalışmalar sonucunda, hükümetin emrindeki teşkilatlı asker sayısı 8 000'e yükseldi.

Hükümetin öncelikli meselelerinden birisi de, parlamentonun bir an evvel açılmasıydı. Hükümet Başkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey, mutasarrıflara gerekli emirleri

²⁴ İbrahim Fethem ATNUR, "Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1996, s. 122.

²⁵ CİHANGİROĞLU, *Haurat*, s.31; GÖKDEMİR, *Cenûb-i Garbi*..., s.75.

²⁶ Enver KONUKÇU, *Ardahan Tarihi*, s.239.

²⁷ *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası*, II, TBMM Yayınları, Ankara, 1993, 31; Zeki SARIHAN, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I, TTK, Ankara, 1993, s.99-100.

²⁸ TİTE Arşivi, Kutu No: 14, Gömlek No: 3, Belge No: 3(1).

²⁹ CİHANGİROĞLU, *Haurat*, s.32.

³⁰ GÖKDEMİR, *Cenûb-i Garbi*..., s.94; Ergünöz AKÇORA, "Milli Mücadele Yıllarında Kurulmuş Faydalı ve Zararlı Cemiyetler", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Yıl:1, Sayı:5, Mayıs 1987, s.40.)

verdikten sonra seçimler başladı ve 1 Mart 1919'da 70 temsilcinin katılımıyla Parlamento açıldı. Parlamento Başkanı Dr. Esat Oktay idi.³¹

Cihangiroğlu İbrahim Bey başkanlığındaki Hükümet, kendisini ABD Başkanı Wilson'a, İngiltere Kralı George'a, Fransız Cumhurbaşkanı Poincaré'ye, Paris Barış Konferansı'na, Akdeniz Müttefik Komutanlığı'na ve İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve Amerikan Komiserlerine tanıtmak amacıyla birtakım çalışmalarda bulundu. Bu amaçla, yukarıda ismi geçen yerlere, Cihangiroğlu İbrahim Bey imzalı bir mektup (telgraf) gönderildi.

Bu mektupta, Kars ve çevresinde Ermeniler tarafından Türk ahaliye karşı uygulanan sistematik katliamı çok duygulu bir şekilde betimlemek ve Ermeniler hakkında şunları söylemektedir:

"Bunlar (Ermeniler) Kafkasya'nın güncybatısında 1 000'den fazla Müslüman köyünü tümüyle yakıp yıkmışlardır, 100 000 günahsız Müslüman kadının ve çocuğun kanını dökmüşlerdir ve kirletilmemiş, el atılmamış ne namus ne de mal mülk bırakmışlardır"³²

Bu gibi mektup ve telgrafların yanı sıra, İstanbul, Batum ve Erzurum gibi önemli merkezlere temsilciler gönderilerek, bu bölgelerle irtibatın sağlanması temin edildi. Sadayı Millet, Albayrak ve İstikbal gibi Millî Mücadeleyi destekleyen gazetelerle temasa geçilerek, bu gazetelerde hükümeti destekleyici yazıların çıkması sağlandı.³³

Kars İslam Şurası yetkililerinin tüm bölgeyi kontrol altına almak istemeleri ve 17-18 Ocak 1919'da Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti'ni kurlmaları, bölgedeki İngiliz yetkililerinin pek hoşuna gitmemişti. Bu konuda, Ermeni ve Gürcü Hükümeti yetkililerinin İngilizleri pasiflikle suçlamaları da etkili oldu ve İngilizler, Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti'ne karşı daha sert davranmaya başladılar. Örneğin; daha önce Kars'taki Türk hükümete karşı ilımlı davranan İngiliz General Tempetley, Hükümet Reisi Cihangiroğlu İbrahim Bey'i yanına çağırarak, küme güvenerek bu muharebeleri ve işleri yaptıklarını, Osmanlı Hükümeti'nin yok olmuş kabul edilmesini söyledi ve bazı tehditlerde bulundu.³⁴ Cihangiroğlu İbrahim Bey ise, sırf kendi haklarına dayanarak bu işleri yaptıklarını, Ermeni ve Gürcülerin hakimiyeti altında yaşayamayacaklarını, herhangi

³¹ ERDOĞAN, *Türk Elllerinde...*, s.220-221; DAYI, *Elviye-i Selase'de...*, s.103.

³² Bu mektup, Doğu Araştırmaları Yüksek Okulu Londra Enstitüsü tarafından çok sürükleyici bir dille İngilizceye çevrilmiştir. Cihangiroğlu İbrahim Bey'in bu duygu dolu mektubu İngilizleri o kadar etkilemiştir ki, onu tutuklayıp Malta'ya sünmüşlerdir. (McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.248-249); Mektubun metni hakkında daha uzun bir bilgi için bkz. Richard G. HOVANISSIAN, *The Republic of Armenia, I, The First Year, 1918-1919*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1971, s.206.

³³ Hüsamettin ERTÜRK, *İki Devrin Perde Arkası*, Hatıraları Kaleme Alan, Samih Nafiz Tansu, Sebül Yayınevi, İstanbul, 1996, s.198, GÖKDİEMİR, *Cenûb-i Garbi...*, s.97.

³⁴ *ATASE Arşivi*, A:1/1, D:33, F:47 (İSH:1, K:10, B:55-1).

bir adil hükümetin emrine amade olacaklarını ve Osmanlıların durumunu çok iyi bildiklerini söyledi.³⁵

Temperley'in Cihangiroğlu İbrahim Bey'e karşı başarılı olamaması ve Ermenileri Kars'a sokamaması, onun yerine General V. Asser'in tayin edilmesine neden oldu. Yeni bir askeri valinin tayin edildiğini öğrenen Cihangiroğlu İbrahim Bey, derhal yol üzerinde bulunan Şüregel Kaymakamı Hüseyin İlan (Falınlı)'a emir göndererek, yeni valiyle birlikte Kars'a gelen Ermenilerin trenden indirilmesini ve geri gönderilmesini bildirdi. Bu emir aynen yerine getirildi.³⁶

Kendisine karşı bu şekilde davranılması General Asser'i son derece kızdırmıştı. Kars'a gelir gelmez, Cihangiroğlu İbrahim Bey ve diğer yetkilileri yanına çağırarak, ne cür'etle böyle bir teşebbüse giriştiklerini sorunca Cihangiroğlu İbrahim Bey "Wilson Prensipleri'ne riayet ederek, halkının %90'ı Türk olan Elviye-i Selâse'de hükümetimizi kurduk ve sınırlarımızı da bekliyoruz" diye cevap verdi. Bu cevapla iyice sinirlenen Asser, daha fazla bağırıp çağırmaya başlayınca, Cihangiroğlu İbrahim Bey kendini tutamayarak, tercümana hitaben "bu adama söyle, terbiyesizce bağırıp çağırıyor. Burası Hindistan değil, burası Kafkasya'dır. Bağırarak kimi korkutmak istiyor" dedi. Cihangiroğlu İbrahim Bey'in bu kararlılığını gören Asser, tavrını değiştirmek zorunda kaldı ve toplantı böylece sona erdi.³⁷

Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti, İngiliz isteklerine karşı, elinden gelen bütün tedbirleri almaya gayret ederken, General Asser'den bir tezkere geldi. General, Cümhurreisi Cihangiroğlu İbrahim Bey'in, nazırlar heyetini toplayarak istasyona gelmesini, General Thompson'un Kars'a teşrif ederek kendileriyle konuşacağını bildiriyordu. Fakat, bu günlerde Cihangiroğlu İbrahim Bey, Kars'tan ayrılmış ve Gürcülerle mücadele etmek üzere sınır bölgesine gitmişti.³⁸

Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti'nin yaptığı çalışmalardan birisi de, Ermeni ve Gürcülere karşı yürütülen mücadele idi. Bu Türk Hükümetinin kurulması, Ermeni ve Gürcü Hükümetlerinin pek hoşuna gitmemişti. Çünkü bu hükümet, Ermeniler ve Gürcülerin elde etmek için can attıkları topraklar üzerinde kurulmuştu. Bununla birlikte Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti, bu iki hükümetle de dostane ilişkiler kurmak için teşebbüste bulundu. Hatta Tiflis'e bir temsilci bile gönderildi. Fakat bu gibi çalışmalardan bir sonuç alınmadı.

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Ermeniler gibi Gürcüler de, fırsattan yararlanarak Türk topraklarına saldırmaya başladılar. Ocak 1919'dan itibaren saldırıya geçen 50 000 kişilik Gürcü ordusu, Mart başlarında Ahıska ve Ahılkelek bölgelerini işgal

³⁵ ATASE Arşivi, A:1/1, D:33, 1647-1 (İSH:1, K:10, B:55-2).

³⁶ DAYI, Elviye-i Selase'de..., s.133.

³⁷ ERDOĞAN, Türk Elllerinde..., s.227-229; Sani ÖNAL, Millî Mücadele'de Olu, Ankara, 1968, s.44; DAYI, Elviye-i Selase'de..., s.133.

³⁸ ERDOĞAN, Türk Elllerinde..., s.234.

etti.³⁹ Gürcü askerleri, Müslümanlara ait evleri yağmalamaya, kadınlara tecavüz etmeye ve ileri gelen Müslümanları sürgüne göndermeye başladılar. Bunun üzerine, Server ve Afzal Beyler gibi liderlerin öncülüğünde ayaklanan Müslümanlar, Gürcülere karşı silaha sarıldılar.

Cihangiroğlu İbrahim Bey, bölgedeki çarpışmaları yakından takip etmek ve gerekli tedbirleri almak üzere, Kars'tan ayrılmış ve Merdenik'e gitmişti. Burada, bölgedeki köylerin muhtarlarıyla bir toplantı yapan Cihangiroğlu İbrahim Bey, Büyük Kars Kongresi'nde kabul edilmiş olan 18 maddelik Teşkilatı İsasiye Kanunu hakkında muhtarlara bilgi verdi.⁴⁰ Daha sonra, Merdenik'e gelmiş olan 3. Fırka Kumandanı Halit Bey ve diğer yetkililerle bir görüşme yaptı. Daha sonra, Ardahan, Çıldır, Ahılkelek ve Posof bölgelerine giderek, askeri faaliyetlerde bulundu. Bu arada, Gürcü Komutan General Kvinitadze'ye bir mektup göndererek, barış yapılmasını teklif etti. Çünkü, Gürcülerin düzenli ve kalabalık ordularına karşı, Türk birliklerinin sayısı ve ellerindeki cephane çok azdı.⁴¹

Centûbıgarbî Kafkas Hükümeti'nin barış tekliflerini kabul etmeyen Gürcüler, 28 000 kişilik bir kuvvetle tekrar harekete geçtiler.

Bölgede 27 gündür faaliyette bulunan Cihangiroğlu İbrahim Bey, Ardahan'a geldiği gece, Kars'tan birkaç telgraf aldı. Dahiliye Nazırı; "Eğer üç güne kadar Kars'a teşrif etmezseniz istifa edeceğim", diye yazıyordu. Harbiye Nazırı ise, İbrahim Bey'in acele Kars'a gelmesi gerektiğini bildiriyordu.⁴²

İbrahim Bey'in acilen Kars'a çağrılmasının sebebi, İngiliz Generali W.M.Thompson'un Kars'a gelmesiydi. Generalin Cihangiroğlu İbrahim Bey ile görüşmek istediğini bildirmesi üzerine, Kars'ta bulunan Hükümet yetkilileri, General Thompson'un bu isteğini, Ardahan'da bulunan İbrahim Bey'e bildirerek, acele Kars'a dönmesini istediler. Bununla birlikte İbrahim Bey, o geceyi Ardahan'da geçirerek, ertesi gün yapılacak yolculuk için, Ardahan Mutasarrıfı'na bazı emirler verdi. Ertesi gün, sabah erkenden Ardahan'dan ayrılarak, Kars'a doğru hareket etti ve 10 Nisan 1919'da Kars'a ulaştı.⁴³

Bu arada, İngilizlerin Kars ve çevresine asker yığınları ve Hükümete karşı sert bir tavır takınmaları, birtakım şüphelerin uyanmasına sebepiyet verdi. Nitekim, Kars-İstanbul-Londra arasında gerçekleşen görüşmelerden sonra, Kars'taki Türk Hükümetinin dağıtılmasına karar verilmişti. Batum'da bulunan General Thompson, 2 Nisan 1919'da, 82. Piyade Tugayı Komutanı General K.M. Davie'ye bir telgraf göndererek; derhal Kars'a gitmesini, Erivan, Nahçıvan ve Kars bölgelerinin kontrolünü eline almasını bildirdi. Ona

³⁹ SÜRMEJİ, *Türkiye-Gürcistan İlişkileri*, s.358.

⁴⁰ CİHANGİROĞLU, *Hatırat*, s.34.

⁴¹ İbrahim Bey Halkercümesi, *TİTE Arşivi*, Kutu No:14, Gömlek No:3, Belge No:3(4); DAYI, *Elviye-i Selasc'de...*, s.141-142.

⁴² CİHANGİROĞLU, *Hatırat*, s.37.

⁴³ CİHANGİROĞLU, *Hatırat*, s.38-39.

verilen emirde; Kars Şûrası'nın ilk fırsatta kaldırılarak, liderlerinin sınır dışı edilmesi de yec alyordu.⁴⁴ Ayrıca, 2 000 kadar Hint askeri ile 2 500 kadar Ermeni askeri de Kars'a nakledildi.⁴⁵ Bu askerler, şehrin belirli kontrol noktalarına yerleştirildiler.

Bütün bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra, İngiliz Askeri Murahhası Albay Preston, 12 Nisan 1919 Cumartesi günü saat 3'te, Dahiliye Nazırı Ali Rıza Bey'e haber göndererek; saat 4'te meclisi ziyaret edeceğini, Hükümet Başkanı, İdare Heyeti ve Meclis üyelerinin orada bulunmasını istemişti. Bunun üzerine İbrahim Bey, Hükümet üyeleri ve Meclis azalarını telefonla arayarak, derhal Meclise gelmelerini bildirdi.⁴⁶

Bu olaydan yarım saat sonra, Albay Preston, yanında iki zabıt ve birkaç neferle birlikte Meclise geldi. Preston, İbrahim Bey ile henüz tanışmamıştı. Meclis'e girer girmez, Tercüman Ahmet Robcnson'a, ilk önce İbrahim Bey ile tanışmak istediğini bildirdi. Albay Preston, tanışma faslından sonra, İbrahim Bey'den Hükümet üyelerini kendisine tanıtmasını istedi. İbrahim Bey, Hükümet üyelerini tanıtmaya başlamıştı ki, dışarıdan birkaç el silah sesi işitildi. Bu durum, meclis içerisinde, endişeye sebep oldu. Maliye Nazırı Mehmet Bey, Albay Preston'a, dışarıda niçin silah atıldığını sordu. Daha önce, meclisi kuşatmış ve nöbetçileri etkisiz hale getirmiş olan İngiliz askerleri, meclise girerek Hükümet üyelerini dışarı çıkardılar. İbrahim Bey, dışarı çıkarılırken, kapı önünde karşılaştığı Muhafız Zabiti Mehmedoğlu Hüseyin Bey'e, Meclis üyelerine selam söylemesini, eskisi gibi işlerine devam etmelerini bildirdi. Meclisten çıkarılan İbrahim Bey, Meclis'in İngilizler tarafından kuşatıldığını gördü. Meclisin etrafında toplanmış olan halkta, büyük bir heyecan göze çarpıyordu. Böylece, Cenübigarbi Kafkas Hükümeti 13 Nisan 1919'da dağıtılmış ve hükümet üyeleri tutuklanmış oluyordu.⁴⁷

Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Milli Mücadele yıllarındaki faaliyetleri, bu tutuklama ile sona ermiş oldu. Çünkü, İngilizler tarafından tutuklanan Cihangiroğlu İbrahim Bey ve arkadaşları, önce İstanbul'a nakledildiler. Burada bir buçuk ay kaldıktan sonra, İstanbul'da tutuklu bulunan birçok Türk aydını ile birlikte Malta'ya sürgüne gönderildiler. Burada yaklaşık iki yıl kaldıktan sonra, Mustafa Kemal başkanlığındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin teşebbüsleri sonucu, serbest bırakılarak Anavatanlarına kavuştular. Kars'a geldikten sonra, 1921-1927 yılları arasında Kars Belediye Başkanlığı yaptı. Bu süre içerisinde önemli olaylara tanık oldu. Mustafa Kemal'in 6 Ekim 1924'te Kars'ı ziyaret etmesi sırasında, Büyük Gazi ile tanışma fırsatı buldu. 1927'de hak etmediği iftiralara uğrayarak, Belediye Başkanlığından ayrılmak zorunda kaldı. Görevinden ayrıldıktan sonraki en büyük hedefi, Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde mebus olmak ve siyasi hayata atılmaktı. Fakat bu isteği gerçekleşmedi. Bunun üzerine, Ağustos 1930'da kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kars Şubesi Başkanlığı'nı yaptı. Kasım 1930'da bu partinin kapanmasıyla birlikte, Kars şubesi de kendiliğinden kapanmış oldu ve

⁴⁴ HOVANISSIAN, *The Republic of Armenia*, I, s.215; DAYI, *Elviye-i Sclasc'de...*, s.148.

⁴⁵ TİTE Arşivi, Kutu No:76, Gömlek No:28, Belge No:28; RAWLINSON, *Adventures in the Near East*, s.160; DAYI, *Elviye-i Sclasc'de...*, s.148;

⁴⁶ CİHANGİROĞLU, *Hatırat*, s.39-40.

⁴⁷ CİHANGİROĞLU, *Hatırat*, s.40; ERDOĞAN, *Türk Elllerinde...*, s.248-249.

Cihangiroğlu İbrahim Bey, yine çeşitli iftiralar neücesinde, Ağrı İsyanı'nın tahrikçileri arasında gösterilerek, çok sevdiği Kars'tan ayrılmak ve Ankara'da zorunlu ikamet etmek durumunda kaldı. Bununla birlikte, hakkındaki iddiaların gerçek olmadığını ispat ederek, tekrar Kars'a döndü. Ailesinin işesini temin etmede zorluk çeken Kars'ın eski Belediye Başkanı, Kars Hayvan Borsası'nda memur olarak hayatını idame ettirmeye çalıştı. 19 Mayıs 1948'de, yoksulluk ve sefalet içerisinde, ama vatan ve millette karşı görevini yapmanın huzuruyla, hayata gözlerini yumdu.

ABSTRACT

Cihangiroğlu İbrahim Bey who was born in 1874 played a large part in national struggle which maintained against Russian and Armenian in Kars and its surroundings from 1877-1878 Turco-Russian War to War of Independence began in Anatolia under the leadership of Atatürk. He had an influence on many national associations which strived against Armenian terror in that district in 1878-1918. Also, many of Kars departments of these associations was opened by Cihangiroğlu İbrahim Bey. After Mondros Armistice, he was charged with president of Southwest Caucasia Government. In this period, Cihangiroğlu İbrahim Bey took steps to political and military struggle against English, Armenian and Georgian. After the National War, he maintained the duty to Mayoralty of Kars approximately six year (1921-1927). He witnessed many important events while he was mayor. In 1924, he met with Mustafa Kemal Atatürk founder of Turkish Republic. Throughout his activities and duties mentioned above, he was obliged to struggle many difficulties.

Cihangiroğlu İbrahim Bey's life and activities can be dealt with in three main parts:

1. His race, birth, youth and activities in period of Ottoman Empire.
2. His activities during the National War.
3. His life and activities after National War till his death.

In this article, his life and activities during national struggle in Kars and its surroundings which continued from 1877-1878 Turco- Russian War to War of Independence began in Anatolia under the leadership of Atatürk are dealt with in brief.

The aim of this article is to collect the information about his life and activities and organize them, to bring out the unknown respect of his life and to bring to light the important role which he carried on national struggle in Elviye-i Selâse from 1877 to 1919.

KEY WORDS:

Cihangiroğlu İbrahim Beg

İvliye-i Selâse

National Struggle

Armistice

Mayor